

บทที่ 1  
บทนำ



ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเด็ก ประเทศจะพัฒนาต่อไปได้เพียงใดจึงขึ้นอยู่กับเด็กในวันนี้ว่าได้รับการเอาใจใส่ให้ได้รับการพัฒนาอย่างไร เพราะเด็กคืออนาคตของชาติ

การศึกษาในสังคมไทยสมัยโบราณ มีรากฐานอยู่ที่วัด วัง และบ้าน วัดทำหน้าที่เป็นทั้งสถานศึกษาและแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2527) ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด บ้าน และวัง เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย (รัตนา พุ่มไพศาล, 2526) สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี จึงจะมีระยะเวลาเพียง 15 ปี แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทุกด้าน ในส่วนของการศึกษาโดยตรงนั้น พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอหนังสือหลวงขึ้น อีกทั้งยังมีการคัดลอกตำราจากตำราเก่าเอาไว้ เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าวัดยังคงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในสมัยสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา (จินตสุข กุลทนนท์, 2535) และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2541 การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังคงดำเนินไปเช่นเดียวกันกับสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี กล่าวคือ มีวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เขียนเรื่องชาดกทำร้ายห้าสิบชาติ ตำรายาและฤๅษีตัดตนไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปเข้าไปศึกษาได้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และโปรดเกล้าฯ ให้จารึกวิชาความรู้ต่าง ๆ ลงในแผ่นศิลาติดไว้ที่วัดเพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง (จินตสุข กุลทนนท์, 2338)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปการศึกษาไปสู่ระบบโรงเรียนตามแบบตะวันตก ก็ยังอาศัยวัดเป็นสถานที่จัดการศึกษาให้แก่ราษฎร โดยเฉพาะการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกภายในวัดคือ "โรงเรียนนทรพาราม" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) ด้วย ทรงมีข้อวินิจฉัยว่า โรงเรียนที่จะตั้งขึ้นสำหรับบุตรหลานราษฎรเล่าเรียนนั้น ถ้าจะไปตั้งที่อื่นนอกจากวัดก็จะขัดกับประเพณีเดิมที่นิยมฝากเด็กไปเล่าเรียนตามวัด และการที่จะตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นนั้นจะต้องจ่ายเงินเดือนและค่าใช้จ่ายของหลวงเป็นเงินจำนวนมาก ถ้าหากว่าตั้งโรงเรียนที่ในวัดจะได้อาศัยที่ดินและศาสนาสื่ออยู่จำนวนมาก แล่วัดมีอยู่แล้ว และวัดมีอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง จึงได้คิดจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นตามวัด (ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2514)

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการศึกษา ทรงต้องการที่จะให้วัดเข้ามามีบทบาททางการจัดการศึกษาให้มากเหมือนสมัย

สุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสมัยนั้นวัดเป็นสถานศึกษาที่สำคัญที่สุดของชาวไทย เป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยาการต่าง ๆ ทั้งด้านอักษรศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และความรู้ทั่วไปที่เน้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนเป็นอย่างดี จุดเริ่มต้นของชีวิตที่เกี่ยวกับการศึกษา นอกเหนือจากบ้านก็คือวัด และที่สำคัญยิ่งก็คือ วัดเป็นสถาบันฝึกอบรมและพัฒนาด้านจิตใจที่สำคัญของคนไทย ไม่มีสถาบันอื่นใดที่จะพัฒนาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมของคนได้ดีเท่ากับวัด (กรมวิชาการ, แนวพระราชดำริรัชกาลที่ 9, 2527)

โดยจุดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์บวกกับฐานอันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอยู่แล้ว ทำให้ดูเหมือนว่าวัดเป็นสถาบันอันมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเข้ามามีบทบาทร่วมกับโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา วัดนับหมื่นวัด พระนับแสนรูป น่าจะทำอะไรได้สักอย่างเพื่อเด็ก ๆ ของเรา (ความฝันของแผ่นดิน, 2540)

แต่ถึงแม้ว่ารัฐได้พยายามเร่งระดมสรรพกำลังจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมารวมกันจัดการศึกษา เพื่อให้โอกาสแก่เด็กทุกคนตามความสามารถและโดยเท่าเทียมกันแล้ว ยังพบว่าเด็กอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐจัดให้ ซึ่งมีสาเหตุต่างกัน เด็กกลุ่มนี้เรียกว่าเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งหมายถึงเด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก และไม่มีโอกาสได้รับบริการขั้นพื้นฐานการพัฒนาหรือการศึกษาตามปกติที่รัฐพึงจัดให้ (กรมการศาสนา, 2538)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งได้อยู่ในปัจจุบัณมีแนวคิดว่าการพัฒนาที่ทำหายุต่อการรอดของระบบเศรษฐกิจและความมั่นคงของสังคมไทยในอนาคตคือการพัฒนาคน ซึ่งหมายถึง การพัฒนาคุณภาพและสมรรถนะของคนไทยให้สามารถมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน สังคม และของชาติในที่สุด โดยมีมาตรการ ได้มีการติดตาม ประเมินผล และการวิจัยการจัดการศึกษาทุกด้านอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเกี่ยวกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผู้เสียเปรียบ เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ จุดเน้นประเด็นที่ 21 คือ การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส โดยการเร่งรัดการจัดการศึกษา สงเคราะห์และการศึกษาพิเศษแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสให้ทั่วถึงในทุกรูปแบบ และส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุน และจัดการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส (แผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมระยะที่ 8 พ.ศ. 2540-2544)

ปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนยังเป็นปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือจากสังคมอยู่มาก ดังที่ วัลลภา ดังคนานุรักษ์ (2539) กล่าวว่า "ปัญหาของเด็กได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ขณะที่กำลังแก้ปัญหาเก่าก็มีปัญหาใหม่เกิดขึ้นมาจนทับถมทำให้ดูเหมือนว่าแก้ไขไม่ได้ ทั้งนี้เพราะปัญหาใหม่หนักขึ้น เช่น เด็กไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่มีข้าวกิน ต่อ ๆ มาสังคมเปลี่ยน มีปัญหาโสเภณีเด็กและยาเสพติด อีกทั้งมีลักษณะปัญหาเปลี่ยนแปลงจากความต้องการทางกายภาพมาเป็นความต้องการด้านจิตใจมากขึ้น

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อคนทุกกลุ่ม ทุกระดับอายุ และเพื่อคนที่ด้อยโอกาส พลาดโอกาสและขาดโอกาสทางการศึกษา การให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสเป็นการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นอนาคตของชาติให้สูงขึ้นและเป็นการช่วยลดปัญหาสังคมด้วยอีกทางหนึ่ง ทำให้เขาคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และเป็นผลเมืองดีของชาติต่อไป

เนื่องจากการศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นสำหรับผู้ที่มีโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่กลุ่มเด็กด้อยโอกาสไม่ได้รับการส่งเสริมทางการศึกษาเท่าที่ควร สภาวะด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กเหล่านี้ นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องรีบแก้ไข เพราะการขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาในด้านอื่น ๆ ของเด็กชะงักงัน ฉะนั้นการแก้ไขปัญหาด้อยโอกาสทางการศึกษาจะต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ มาช่วยเหลือ (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์, 2536) และวัดก็เป็นองค์หนึ่งที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือแก่เด็กที่ด้อยโอกาสในสังคมไทยตลอดมา วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรีเป็นวัดเก่าแก่ มีพระผู้บริหารคือ พระพิศาลธรรมพาทิ (พระพยอม กัลยาโณ) ซึ่งเป็นพระที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ผลงานของท่านปรากฏแก่สังคมมากมาย จนได้รับรางวัลและโล่เกียรตินิยมจากองค์กรต่าง ๆ หลายสาขา (ดูในภาคผนวก) เป็นทั้งนักพัฒนาและนักสังคมสงเคราะห์ที่มีบทบาทต่อเด็กด้อยโอกาสจำนวนมากที่อยู่ในความอุปการะ จึงน่าสนใจศึกษาว่าวัดจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กเหล่านี้ได้อย่างไรบ้าง ลักษณะของกิจกรรมที่จัดเป็นแบบใด มีวิธีการให้ความรู้อย่างไร การจัดกิจกรรมมีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลให้องค์กรต่าง ๆ ได้ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางที่จะให้การช่วยเหลือหรือสนับสนุนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี โดยการบริหารจัดการของพระพิศาลธรรมพาทิ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้จัดตั้งโครงการต่าง ๆ เพื่อสงเคราะห์บุคคลที่ด้อยโอกาสในสังคมทุกกลุ่มอายุ และผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม ตกงาน ยากไร้ และถูกทอดทิ้ง โครงการของมูลนิธิสวนแก้วปัจจุบันมีทั้งหมด 14 โครงการ ซึ่งบางโครงการเด็กด้อยโอกาสในวัดได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมด้วย โครงการดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. โครงการบวชเนรภาคฤดูร้อน
2. โครงการเข้าค่ายอบรมจริยธรรม
3. โครงการร่มโพธิ์แก้ว
4. โครงการเวทีบำเพ็ญประโยชน์
5. โครงการลอกคราบ
6. โครงการกระบอกสารอกกิเลส
7. โครงการช่วยน้องท้องหิว
8. โครงการรณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือให้มีโอกาสได้เรียน
9. โครงการสละมาพื้นไป
10. โครงการที่พักคนชรา

11. โครงการสะพานบุญจากผู้เหลือใจจานผู้ขาด
12. โครงการซูปเปอร์มาเก็ตผู้ยากไร้
13. โครงการสวนแก้วเนอร์สเซอร์รี่
14. โครงการสวนปาสมุนไพร

การที่วัดต้องรับภาระในการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน อบรมสั่งสอนเด็กจำนวนมากซึ่งมารวมอยู่ในที่เดียวกัน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการเรียนการสอนต่าง ๆ เช่น เรื่องการเรียนเป็นกลุ่มเป็นรายบุคคล และอื่น ๆ และเรื่องครูผู้สอนเป็นต้น ตลอดจนวิธีการที่จะอบรมสั่งสอนให้เด็กด้อยโอกาสเหล่านี้เป็นคนดี มีระเบียบวินัย

สำหรับเด็กด้อยโอกาสที่วัดสวนแก้วอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาในขณะนี้ มีประมาณ 100 คน ซึ่งมีที่มาแตกต่างกัน เช่น พ่อแม่ยากจนนำมาฝากเลี้ยง เด็กลูกกรรมกรที่พ่อแม่ต้องย้ายที่อยู่ไปตามแหล่งงานอยู่เรื่อย ๆ และเด็กที่หน่วยงานของรัฐบาลบางแห่งส่งมาให้ช่วยดูแลอบรมสั่งสอนเด็กจำนวนมาก ซึ่งมารวมอยู่ในที่เดียวกัน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการเรียนการสอนต่าง ๆ เช่น เรื่องการเรียนเป็นกลุ่มเป็นรายบุคคลและอื่น ๆ และเรื่องครูผู้สอนเป็นต้น ตลอดจนวิธีการที่จะอบรมสั่งสอนให้เด็กด้อยโอกาสเหล่านี้เป็นคนดีมีระเบียบวินัย มีความรู้ความสามารถ เป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมต่อไปนั้น เป็นภาระปัญหาที่วัดกำลังประสมอยู่เนื่องจากเด็กด้อยโอกาสเหล่านี้มีที่มาแตกต่างกัน มีพื้นฐานทางครอบครัวและอุปนิสัยต่างกัน ผู้วิจัยจึงสนใจว่าวัดจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสเหล่านี้อย่างไรบ้าง ที่จะพัฒนาเด็กด้อยโอกาสเหล่านี้ให้เป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมในอนาคต เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษาอกระบบโรงเรียนต่อไป

### วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้วในด้านต่อไปนี้

1. ศึกษาลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียน
2. วิธีการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส

### ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเฉพาะการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้วในโครงการ 14 โครงการ ซึ่งจัดในปีการศึกษา 2542 เท่านั้น โดยแยกออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. ด้านการเกษตร ได้แก่โครงการต่อไปนี้
  - โครงการสวนป่าสมุนไพรมุข
  - โครงการร่วมโพธิ์แก้ว
  - โครงการสลบมาพื้นไป
2. ด้านการซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า ได้แก่โครงการต่อไปนี้
  - โครงการเวทีบำเพ็ญประโยชน์
  - โครงการสะพานบุญจากผู้เหลือเจือจานผู้ขาด
3. ด้านการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร ได้แก่โครงการต่อไปนี้
  - โครงการเวทีบำเพ็ญประโยชน์
  - โครงการร่วมโพธิ์แก้ว
4. ด้านการสอนการดำเนินชีวิต ได้แก่โครงการต่อไปนี้
  - โครงการเข้าค่ายอบรมจริยธรรม
  - โครงการบวชเนรมิตภาคฤดูร้อน
  - โครงการกระบอกลำรอกกิเลส
  - โครงการช่วยน้องท้องหิว
  - โครงการลอกคราบ

### คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่ให้ความรู้และฝึกทักษะในด้านกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่เด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว ซึ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ดำเนินการจัดอยู่ภายในวัด ลักษณะของกิจกรรมมีความยืดหยุ่นสูง ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ สถานที่และบุคคล
2. เด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กลูกกรรมกร ลูกยากจน เด็กกำพร้า เด็กเร่ร่อน และเด็กขาดไร้ที่พึ่ง ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ส่งมา หรือเด็กที่อยู่ในภาวะลำบากหรือมีปัญหา ซึ่งวัดสวนแก้วรับไว้ในอุปการะ
3. พระที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรม หมายถึง พระสงฆ์ในวัดสวนแก้วที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว
4. ฆราวาสผู้ร่วมงาน หมายถึง ฆราวาสที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว

5. ลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งวัดสวนแก้วจัดให้แก่เด็กด้อยโอกาสที่อยู่ในวัดสวนแก้ว
6. วิธีการจัดกิจกรรม หมายถึง แนวทางการปฏิบัติในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว

### ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบลักษณะการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสของวัดสวนแก้ว
2. ได้ทราบถึงวิธีการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสของวัดสวนแก้ว
3. เป็นข้อมูลที่จะนำมาพิจารณาปรับปรุงการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว